

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:

Façade design recommendations for new constructions in the surroundings of valuable urban Qajar houses of Guilan province

در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

توصیه‌های طراحی نما برای ابنیه نوساز واقع در حریم خانه‌های قاجاری ارزشمند شهری استان گیلان

مجتبی پوراحمدی^{۱*}، تینا هادی پور^۲

۱. استادیار معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۲. کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۲

چکیده

بیان مسئله: با وجود تأکیدات قانونی مکرر، طی چند دهه اخیر، ساخت‌وسازهای جدید در بافت‌های تاریخی شهرهای استان گیلان عموماً بدون رعایت هماهنگی لازم با معماری تاریخی این شهرها انجام شده که در نتیجه آن وحدت و یکپارچگی کالبدی این بافت‌ها به شدت مخدوش شده است. این پژوهش به این مسأله می‌پردازد که برای آنکه ساخت‌وسازهای جدید در حریم خانه‌های قاجاری ارزشمند شهرهای استان گیلان در هماهنگی با این آثار طراحی شوند، رعایت چه خصوصاتی در طراحی نمای آنها توصیه می‌شود.

هدف پژوهش: این پژوهش می‌کوشد تا به‌عنوان گامی در راستای تدوین ضابطه طراحی نما، برخی توصیه‌ها و احکام طراحی را که به نظر می‌رسد به حصول سازگاری بصری بین نمای ابنیه نوساز با ابنیه تاریخی مجاور کمک می‌کنند، تدوین کند.

روش پژوهش: این پژوهش از ترکیبی از راهبرد تفسیری-تاریخی و استدلال منطقی استفاده می‌کند. داده‌های پژوهش از منابع آرشیوی و بازدید میدانی، شامل مجموعه‌ای از ۷۴ خانه قاجاری ارزشمند واقع در شهرهای رشت، لاهیجان، لنگرود، انزلی، املش و رودسر گردآوری شده است.

نتیجه‌گیری: با نگاه به ضوابط بالادستی حفاظت از بافت‌های تاریخی کشور و با مبنا قراردادن طبقه‌بندی سمس و در نظر گرفتن واقعیات محدوده پژوهش، رویکردهای طراحی قابل قبول در مورد ابنیه میان‌افزا برای محدوده پژوهش شامل «تکرار عین به عین» و «ابداع در چارچوب سبک مورد نظر» انتخاب شد. رویکرد «ارجاع دادن انتزاعی» نیز به صورت محدود مجاز در نظر گرفته شد. با بررسی خصوصیات هویت‌بخش در آثار معماری مورد مطالعه، سرفصل‌های مورد توجه در راهنمای طراحی نما شامل هشت عنوان تعیین شد: ابعاد کلی نما؛ ترکیب‌بندی کلی نما؛ بازشوها؛ بام؛ فضاهای نیمه‌باز؛ دروازه‌ها؛ مصالح، رنگ‌بندی و تزیینات؛ و دیوار محوطه. در پایان، احکام طراحی نما شامل ۲۰ حکم و توصیه تدوین و ارائه شد.

واژگان کلیدی: معماری قاجاری، حفاظت، بافت تاریخی، معماری میان‌افزا، راهنمای طراحی نما، استان گیلان.

مقدمه و بیان مسئله

در حریم ابنیه، مجموعه‌ها و محوطه‌های تاریخی ثبت‌شده از جمله وظایف این سازمان تعیین شده است^۱ (قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۶۷). از سوی دیگر، در «ضوابط حفاظت از بافت‌های تاریخی کشور» در خصوص ساخت‌وسازهای جدید در بافت‌های تاریخی بر «همگونی الگویی ابنیه جدید با گونه‌های اصیل موجود در

در این پژوهش به موضوع ساخت‌وسازهای جدید در بافت‌های ارزشمند تاریخی از منظر نظام کنترل ساختمان نگریسته می‌شود. در اساسنامه سازمان میراث فرهنگی تهیه «ضوابط خاص معماری و طراحی» برای ساخت‌وساز

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۱۳۴۴۹۰۶۱@pourahmadi@guilan.ac.ir

گیلان در هماهنگی با این آثار طراحی شوند، رعایت چه خصوصیات در طراحی نمای آنها توصیه می‌شود؟»
این پژوهش در چند گام صورت می‌گیرد. در گام اول مروری بر ادبیات علمی مرتبط انجام می‌شود که طی آن نقش و اهمیت راهنماهای طراحی در بافت‌های تاریخی در جهان امروز مورد توجه قرار می‌گیرد و تلاش می‌شود تا تصویری اجمالی از خصوصیات و روش‌های تدوین این اسناد ترسیم شود. در ادامه، نگاه کلی نسبت به چگونگی تدوین راهنمای طراحی نما برای بافت‌های تاریخی شهرهای استان ترسیم می‌شود. در گام بعدی، معماری قاجاری شهری این استان مورد مطالعه قرار می‌گیرد و کوشش می‌شود تا الگوها و قواعد حاکم بر طراحی نمای این ساختمان‌ها شناسایی شوند. سپس تلاش می‌شود تا نمونه‌ای از احکام و توصیه‌های طراحی نمای قابل استفاده در یک راهنمای طراحی برای بافت‌های مورد نظر ارائه شود.

پیشینه تحقیق

هاور و موریسون در تعریف راهنماهای طراحی بیان می‌دارند که «راهنماهای طراحی یک ابزار مدیریتی در زمینه حفاظت و توسعه مجدد هستند که برای کمک به حفظ شخصیت تاریخی^۱ یک منطقه تاریخی معین ... به کار گرفته می‌شوند» (Hover & Morrison, 2012). به اعتقاد ایشان استفاده از این اسناد در همراهی با سایر تمهیدات حفاظت از بافت‌های تاریخی «کمک می‌کند تا اطمینان حاصل شود که از آثار تاریخی محافظت می‌شود و ساخت‌وسازهای جدید به شخصیت منطقه مورد نظر احترام می‌گذارند» (ibid.). معمولاً در راهنماهای طراحی برای بافت‌های تاریخی بیان می‌شود که ساختمان میان‌افزا باید از لحاظ بصری با زمینه تاریخی خود سازگاری داشته باشد. ناسار با اشاره به این که «سازگاری^۲ یکی از متغیرهایی است که می‌تواند بر ادراک نظم در محیط اثرگذار باشد، سازگاری را «نشان‌دهنده تضاد^۳ اندک بین عناصر یا بین ساختمان و محیط اطراف آن» معرفی می‌کند (Nasar, 1994, 385). معمولاً در راهنماهای طراحی برای بافت‌های تاریخی تلاش می‌شود تا سازگاری ساختمان جدید با زمینه تاریخی به کمک برخی متغیرها یا مفاهیم تشریح و تعریف کم و بیش عملیاتی از این مفهوم ارائه شود.^۴ جهت قضاوت تخصصی در مورد این که آیا یک ساختمان جدید از نظر برخی معیارها با زمینه خود سازگاری بصری دارد یا خیر، نیاز است تا مطالعات سبک‌شناختی لازم روی زمینه مورد نظر انجام شود و «سبک‌های تاریخی» رایج در منطقه مورد نظر و «خصوصیات هویت‌بخش»^۵ (Nelson, 1988) آنها شناسایی شود.^۶

رویکردهای طراحی مورد ترجیح در مواجهه با بافت تاریخی

بافت تاریخی و در تداوم گذشته» تأکید شده است (شورای بافت تاریخی کشور، ۱۳۸۹، ۱۰).

با وجود این تأکیدات قانونی، مشکلی که این پژوهش در پی بررسی آن است از این قرار است که ساخت‌وسازهای جدید در بافت تاریخی شهرهای استان گیلان عموماً بدون رعایت همگونی و هماهنگی لازم با خصوصیات معماری تاریخی این شهرها انجام شده و نتیجه این بی‌توجهی آن است که وحدت و یکپارچگی کالبدی این بافت‌ها به شدت در حال مخدوش شدن است. از سال ۱۳۸۸ که محدوده بافت تاریخی برای شش شهر از شهرهای استان گیلان (شامل رشت، لاهیجان، لنگرود، رودسر، املش و بندرانزلی) ابلاغ شد، تدوین و ابلاغ ضوابط اختصاصی ساخت‌وساز در این بافت‌های تاریخی با تعلل مواجه شده و هنوز به شکل قابل قبولی محقق نشده است. لذا در میان دلایل مختلفی که برای عدم حفاظت مناسب از بافت‌های تاریخی شهرهای استان می‌توان برشمرد، این پژوهش بر نبود ضوابط اصولی و کارآمد در زمینه طراحی ابنیه نوساز در این بافت تمرکز می‌کند و قصد دارد تا به طور خاص مبحث طراحی نمای این ساختمان‌ها را بررسی کند (تصویر ۱).

جهت حصول هماهنگی لازم بین ساختمان‌های جدید و قدیم در بافت‌های تاریخی، ضوابط متنوعی باید تدوین و استفاده شوند، از قبیل ضوابط ناظر بر سطح اشغال و نحوه استقرار توده ساختمانی، تعداد طبقات و تراکم ساختمانی مجاز، عقب‌نشینی و مانند آن. اما در این پژوهش با نگاه به واقعیات جامعه هدف، به عنوان عاجل‌ترین اقدام برای حفاظت از بافت‌های تاریخی در معرض خطر استان، بحث ضوابط طراحی نمای ابنیه واقع در حریم درجه یک آثار ثبت‌شده ملی در اولویت قرار گرفته است. در این پژوهش به این پرسش پرداخته می‌شود که «برای اینکه ساخت‌وسازهای جدید در حریم خانه‌های قاجاری ارزشمند شهرهای استان

تصویر ۱. نمونه‌ای از عدم حفاظت مناسب از عرصه و حریم آثار ملی ثبت‌شده در استان گیلان: وضعیت عمارت در بایگی لنگرود در گذر زمان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

رشته‌های تخصصی مرتبط، روشی کارگشا ارزیابی نمی‌شود. درعوض، نگاه به شرایط و واقعیات خاص زمینه و اهداف کلی از حفاظت از بافت‌های تاریخی مورد توجه قرار می‌گیرد. ناسار که از منظر زیبایی‌شناسی در طراحی شهری به موضوع بازبینی طرح‌ها^۱ می‌نگرد، «برنامه‌ریزی زیبایی‌شناختی»^{۱۱} را به عنوان مبنای تدوین راهنماهای طراحی پیشنهاد می‌کند (Nasar, 1994, 377). بر اساس این دیدگاه، در این پژوهش اعتقاد بر این است که در بافت‌های تاریخی‌ای که به جهت برخورداری از تمهیدات حفاظتی خوب، هویت تاریخی آنها به خوبی حفظ شده است، می‌توان به سراغ رویکردهای آزادانه‌تر در طراحی ابنیه میان‌افزا رفت و چه بسا بتوان به اصطلاح ناسار (ibid.) به دنبال طرح‌های هیجان‌انگیز بود. بدیهی است که این تصویر با واقعیات حفاظت معماری در استان گیلان فاصله بسیار دارد. در بافت‌های تاریخی استان گیلان که به واسطه ساخت‌وسازهای بی‌ضابطه دچار اغتشاش بصری شده‌اند و یکپارچگی تاریخی آنها در معرض نابودی کامل قرار گرفته است، بهتر است بیشتر بر تأمین آرامش بصری در محیط تأکید شود و لذا بهتر است که در مورد ابنیه نوساز، رویکردهای محافظه‌کارانه و مقید به سبک‌های تاریخی در دستور کار قرار گیرد. می‌توان گفت این دیدگاه با دیدگاه کلی ضوابط حفاظتی کشور هماهنگ است. در «ضوابط حفاظت از بافت‌های تاریخی کشور» سیزده اصل به عنوان معیارهای الزامی در تدوین ضوابط حفاظت و احیا برای محدوده‌های بافت‌های تاریخی-فرهنگی معرفی شده‌اند که یکی از این اصول راجع به «شکل و گونه معماری و الگوهای شهری» است (شورای بافت تاریخی کشور، ۱۳۸۹). در این اصل بر «حفظ و احیای معیارها، الگوها و تناسبات معماری بافت» و «همگونی الگوی ابنیه جدید با گونه‌های اصیل موجود در بافت تاریخی و در تداوم گذشته» تأکید شده است (همان، ۱۰). این رویکرد در نشریه ۱۰۲ کارگروه مطالعات بافت تاریخی مربوط به دفتر حفظ و احیاء بناها، بافت‌ها و محوطه‌های تاریخی در خصوص طرح‌های توسعه و بازآفرینی شهری نیز مورد تأکید قرار می‌گیرد (بنگرید به کارگروه مطالعات بافت تاریخی، ۱۳۹۶، ۷-۸).

با مروری بر تجربیات تدوین ضوابط ساخت‌وساز در بافت‌های تاریخی در ایران، می‌توان مشاهده کرد که رویکرد قانون‌گذار نسبت به معماری در زمینه تاریخی در ضمن تبعیت از ضوابط کلان وزارت میراث فرهنگی، انطباق خوبی با رویکردهای شماره یک تا سه سمس را به نمایش می‌گذارد. در این ضوابط در مورد طراحی نمای ساختمان‌ها عموماً بر استفاده از مصالح ساختمانی بومی و یا تأمین هماهنگی با ابنیه تاریخی مجاور تأکید می‌شود.^{۱۲}

مورد مطالعه موضوع دیگری است که باید در راهنماهای طراحی مورد توجه قرار گیرد. تصمیم‌گیری در مورد این موضوع به ارزش‌ها، اهداف و شرایط خاص جامعه مورد نظر بستگی دارد. تفاوت دیدگاه ذی‌نفعان مختلف در زمینه طراحی در بافت‌های تاریخی در برخی پژوهش‌ها مورد توجه قرار گرفته است. قره بگلو، نژاد ابراهیمی و اردبیلچی (۱۳۹۸) به تفاوت دیدگاه‌ها و اولویت‌های معماران، طراحان شهری و متخصصان مرمت در این زمینه اشاره کرده‌اند. نائینی و سهیلی (۱۳۹۸) در پژوهش خود مشاهده کردند در حالی که معماران از رویکرد تقابل تعمدی بیشترین استقبال را می‌کنند، طراحان شهری و کارشناسان مرمت به رویکرد تکرار عین‌به‌عین تمایل بیشتری دارند. ستوده و عبدالله (Sotoudeh & Abdullah, 2013) در مقاله خویش به این نتیجه می‌رسند که از دیدگاه مردم عادی رویکرد تقلید عین‌به‌عین و نوآوری در چارچوب سبک‌های تاریخی مرتبط، محبوبیت بیشتری دارند.

در نشریات مربوط به مؤسسات و انجمن‌های مهم میراث فرهنگی کشورهای توسعه‌یافته می‌توان رویکردهای مختلفی را نسبت به نحوه طراحی در بافت‌های تاریخی مشاهده کرد. اتحادیه حفاظت برای فیلادلفیای بزرگ در نشریه خود (Preservation Alliance for Greater Philadelphia, 2007) طبقه‌بندی ارائه‌شده توسط سِمِس^{۱۳} را مبنا قرار داده است که بر اساس آن رویکردهای معماری قابل استفاده در ساختمان‌های میان‌افزا بدین شرح‌اند: ۱. تکرار عین‌به‌عین، ۲. ابداع در چارچوب سبک مورد نظر یا سبک مرتبط، ۳. ارجاع دادن انتزاعی، و ۴. تقابل تعمدی. در این سند بیان می‌شود (ibid., 30) که برای مناطق تاریخی که یک سبک معماری واحد در آنها مشاهده می‌شود، باید رویکرد اول یا دوم استفاده شود و در مناطقی که تنوعی از سبک‌های معماری در آنها قابل مشاهده است، بسته به شرایط هر یک از رویکردهای اول تا سوم قابل استفاده‌اند. امروزه در بسیاری از انجمن‌های حفاظت از میراث معماری می‌توان مشاهده کرد که با دیدی طراحانه، صرفاً بر حصول سازگاری بصری بین ابنیه جدید و قدیم تأکید می‌شود و تأکید کمتری بر رعایت مجموعه مشخصی از جنبه‌های سبک‌شناختی و تاریخی خاص صورت می‌گیرد (بنگرید به Historic EH & CABC, 2002, 5; NSW Heritage Office and RAIAScotland, 2010, 5; NSW Chapter, 2005, 3; English Heritage, 2008, 59). در مقابل، در بسیاری از شهرهای دنیا تعمداً رویکرد تقلیدگرا یا به تعبیری «معماری تاریخی بدلی»^{۱۴} ترویج داده می‌شود (Levi, 2005, 150).

مبانی نظری

در این پژوهش تلاش برای نگاه به مسئله از دریچه دید

راهنمای طراحی شامل احکام و توصیه‌های طراحی معماری تدوین می‌شود (تصویر ۲). جهت تعریف نمونه آماری این پژوهش با توجه به کمبود اطلاعات مدون در مورد خانه‌های مورد نظر، تلاش شد تا مجموعه‌ای هرچه بزرگتر از خانه‌های قاجاری ارزشمند شهری استان گیلان شناسایی و اطلاعات مربوط به آنها جمع‌آوری شود. با جستجوهای انجام‌شده، نگارندگان به اطلاعات مورد نیاز از ۷۴ خانه قاجاری در شهرهای رشت، لاهیجان، لنگرود، انزلی، املش و رودسر دسترسی یافتند که در ادامه پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند (تصاویر ۳ و ۴).

ویژگی‌های هویت‌بخش در نمای خانه‌های قاجاری

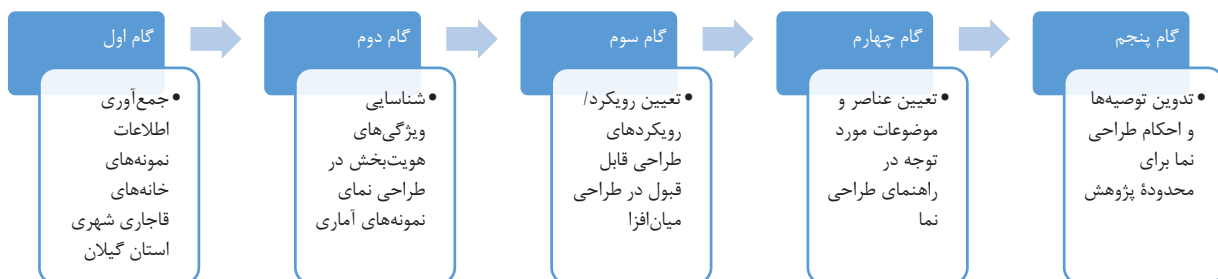
در این پژوهش از بررسی نمونه‌های نمای خانه‌ها در معماری قاجاری شهرهای استان گیلان این نتیجه حاصل آمد که توصیه‌های طراحی نما در قالب عناوین به شرح زیر تنظیم شود: ۱. ابعاد کلی نما؛ ۲. ترکیب‌بندی کلی نما؛ ۳. بازشوها؛ ۴. بام؛ ۵. فضاهای نیمه‌باز؛ ۶. دروازه‌ها؛ ۷. مصالح و رنگ‌بندی و تزیینات و ۸. دیوار محوطه. با توجه به تنوعاتی که در نحوه استقرار ساختمان خانه‌ها در مجاورت معبر عمومی در معماری قاجاری شهری استان گیلان مشاهده می‌شود (بنگرید به پوراحمدی، ۱۳۹۸؛ Pour Ahmadi & Dolatkah, 2020) در این پژوهش، عناصر اصلی تشکیل‌دهنده نمای رو به معبر در خانه‌های قاجاری شهری گیلان بر اساس تصویر ۵ دسته‌بندی و نام‌گذاری می‌شوند:

با مطالعه معماری قاجاری شهری گیلان مشاهده می‌شود که برخی اصول وجود داشته‌اند که بر کلیت این معماری حاکم بوده‌اند. برای مثال، می‌توان از اصلی به نام «نظام درجه‌بندی اهمیت موضوعات» یاد کرد. در سنت نماسازی ابنیه در معماری قاجاری شهری گیلان می‌توان ملاحظه کرد که نظام مشخصی برای درجه‌بندی اهمیت موضوعات مختلف در میان بوده است که بر اساس آن هر عنصر کالبدی جایگاه و شأن متناسب با خود را دریافت می‌کرده است. برای مثال، می‌توان گفت بر اساس این نظام درجه‌بندی، درون مهم‌تر از

بر این اساس در این پژوهش، در مورد شهرهای استان گیلان، با توجه به وضعیت نامطلوب حفاظت از میراث معماری، در مورد عناصر و کیفیت‌های هویت‌بخش اصلی در طراحی نمای ساختمان‌های جدید واقع در حریم درجه یک خانه‌های قاجاری ارزشمند، رویکردهای مقید به سبک‌های تاریخی خاص (تکرار عین‌به‌عین و یا ابداع در چارچوب سبک مورد نظر) الزامی معرفی می‌شود و در مورد برخی عناصر و کیفیت‌های هویت‌بخش جزئی‌تر، ارجاع‌دادن انتزاعی نیز قابل قبول دانسته می‌شود.

روش تحقیق

با بررسی روش‌شناسی پژوهش‌های مشابه در زمینه تدوین راهنماهای طراحی برای بافت‌های تاریخی می‌توان ملاحظه کرد که شناسایی و دسته‌بندی عوامل و ویژگی‌های هویت‌بخش در معماری منطقه مورد نظر، نقشی محوری را به خود اختصاص می‌دهد^{۱۳}. بر این اساس، جهت تدوین احکام و توصیه‌های راهنمای طراحی نما برای محدوده پژوهش، چند گام به شرح زیر برداشته می‌شود: در ابتدا تلاش می‌شود تا بر اساس مطالعه نمونه‌ها، عناصر و ویژگی‌های هویت‌بخش در طراحی نمای خانه‌های قاجاری شهری استان گیلان شناسایی و دسته‌بندی شوند. ذکر این نکته در اینجا ضرورت دارد که در مورد معماری قاجاری شهری این استان، بر خلاف آنچه در کشورهای غربی ملاحظه می‌شود، سبک‌های معماری متنوع و شناخته‌شده‌ای در ادبیات علمی مرتبط موجود نیست که در تدوین ضوابط طراحی نما مورد استناد قرار بگیرند. لذا در نبود چنین سبک‌شناسی‌ای تلاش می‌شود تا ویژگی‌های هویت‌بخش عمومی در معماری قاجاری محدوده پژوهش مبنای کار قرار گیرد. در ادامه براساس طبقه‌بندی سِمِس (Semmes, 2007)، و با در نظر گرفتن شرایط محدوده پژوهش، رویکرد یا رویکردهای طراحی قابل قبول در مورد ابنیه میان‌افزا برای محدوده پژوهش تعیین می‌شود و در گام بعد، عناوین مورد توجه در راهنمای طراحی نما تعیین می‌شوند و در نهایت محتوای

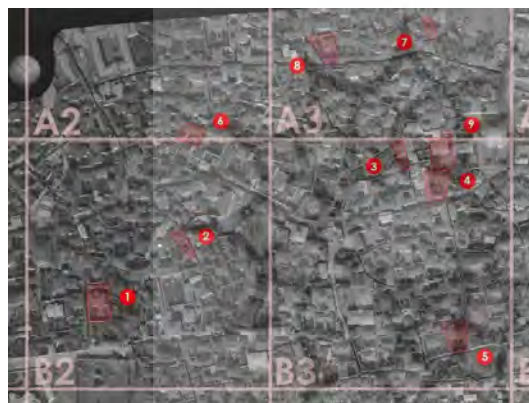

تصویر ۲. گام‌های پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

شهر	تعداد نمونه
رشت	۴۴
لاهیجان	۱۹
لنگرود	۶
املش	۲
انزلی	۲
رودسر	۱

تصویر ۳. موقعیت شهرها و تعداد نمونه خانه‌های مورد بررسی در این پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

شماره بنا	نام بنا
۱	صفاری
۲	نوروزی
۳	افکانه
۴	سمیعی
۵	بی نام- (ابتدای کوچه مستشاری)
۶	اشکوری
۷	سوار رخس یا لکرانی
۸	بی نام- (ابتدای محله سوخته تکیه)
۹	بی نام- (حوالی مسجد بادی الله)

تصویر ۴. موقعیت تعدادی از خانه‌های قاچاری مورد مطالعه در محدوده حاجی آباد، بادی الله و سوخته تکیه شهر رشت در عکس هوایی سال ۱۳۳۵.

تصویر ۵. اجزای مورد نظر در راهنمای طراحی نما (A1): نمای اصلی رو به حیاط یا نمای خصوصی، A2: نمای پشتی متصل به معبر، A3: نمای جانبی متصل به معبر، B1: دیوار محوطه، C1: سردر منفصل از ساختمان، C2: سردر متصل به ساختمان. مأخذ: نگارندگان.

دقت در طراحی نمای خانه، مصروف نمای اصلی یا خصوصی (A1) می‌شد و در طراحی سایر نماها معمولاً حساسیت کمتری مشاهده می‌شود. مشاهدات حاکی از آن است که نمای اصلی خانه‌ها بر اساس جززهای اصلی باربر بخش‌بندی می‌شده‌اند و بسته به این که پلان ساختمان شامل چند بخش بوده است، ممکن بود نمای ساختمان به صورت یک‌بخشی، دوبخشی، سه‌بخشی و الی آخر در نظر گرفته شود. به این ترتیب، در نمای ساختمان انعکاس روشنی از ساختار پلان طبقات را می‌توان ملاحظه کرد (تصویر ۷). معمولاً تزئینات جززها هم به لحاظ بصری بر این تقسیم‌بندی تأکید مضاعف می‌کردند.

شایان ذکر است این الگو معمولاً فقط در نمای اصلی یا خصوصی بنا قابل مشاهده است و سایر نماهای بنا عموماً فاقد چنین سازماندهی خوانایی بوده‌اند. در نمای جانبی یا پشتی متصل به معبر، معمولاً اثری از تلاش برای ایجاد نظم بصری و ترکیب‌بندی‌های خاص دیده نمی‌شود و به وضوح می‌توان دریافت که نمای مورد نظر نمای اصلی ساختمان نیست (تصویر ۸).

• بازشوها

یکی از ویژگی‌های هویت‌بخش بسیار مهم در معماری قاجاری شهری گیلان، بازشوهای آن هستند. انواعی از بازشوها در معماری قاجاری این استان قابل مشاهده است که ارسی را می‌توان نفیس‌ترین آنها دانست. بر اساس «نظام درجه‌بندی اهمیت عناصر»، مشاهده می‌شود که نفیس‌ترین بازشوها برای مهم‌ترین فضاها به کار می‌رفتند و بازشوهای پیش پا افتاده‌تر برای فضاها و موقعیت‌های کم‌اهمیت‌تر استفاده می‌شدند.

بیشترین بازشوها در نمای اصلی رو به حیاط خصوصی (A1) به کار گرفته می‌شدند و کاربرد بازشوها در سایر نماها (A2 و A3) کمتر از نمای اصلی بوده است. این موضوع به

بیرون تلقی می‌شده است و بالا مهم‌تر از پایین، ورودی مهم‌تر از بقیه جداره‌های بیرونی، صاحب‌خانه مهم‌تر از خدمتکاران و مهمان مهم‌تر از صاحب‌خانه در نظر گرفته می‌شده است و امثال این‌ها. امروزه برای این که معماری میان‌افزا بتواند با بناهای قاجاری زمینه خود سازگاری بصری پیدا کند، لازم است تا در طراحی نماها تا حد امکان به این اصول توجه شود و بین بنای جدید و بناهای قدیمی از این لحاظ سازگاری قابل قبولی وجود داشته باشد.

• ابعاد کلی نمای ساختمان (ارتفاع و طول)

یکی از عوامل مهم در ایجاد سازگاری بصری بین ساختمان جدید و بنای تاریخی مجاور، توجه به ارتفاع بنای تاریخی است. در ضابطه ملاک عمل سازمان میراث فرهنگی کشور، حداکثر ارتفاع ابنیه جدیدالاحداث درون بافت‌های تاریخی- فرهنگی، ده سانتی‌متر کمتر از بناهای موجود تعیین شده است (کارگروه مطالعات بافت تاریخی، ۱۳۹۶، ۸). در «ضوابط ارتفاعی حریم بناهای ثبت‌شده در فهرست آثار ملی در محدوده املاک مجاور عرصه آثار (ضوابط عمومی)» (۱۳۹۹، ۲) در مورد ابنیه دارای بام شیبدار، بیان شده است که ارتفاع دامنه بام ساختمان جدید نباید از ارتفاع دامنه بام اثر ملی تجاوز کند (تصویر ۶).

با بررسی نمونه‌های خانه‌های قاجاری استان گیلان مشاهده می‌شود که این ساختمان‌ها از لحاظ ارتفاعی در یک تا سه طبقه ساخته می‌شده‌اند (۹۴ درصد از خانه‌های مورد مطالعه در این پژوهش دوطبقه بوده‌اند). از لحاظ طول نمای ساختمان در بررسی نمونه‌ها محدودیت مشخصی احصا نشد. بر این اساس، در احداث ساختمان در حریم ابنیه تاریخی خاص باید با رعایت ضوابط مورد اشاره در بالا و بر اساس مطالعات میدانی موردی، تعیین حداکثر ارتفاع مجاز بنای نوساز انجام شود.

• ترکیب‌بندی کلی سطح نما

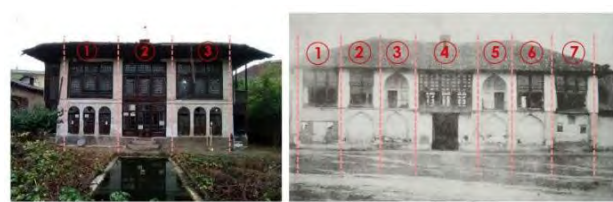
در معماری قاجاری شهری استان گیلان، معمولاً بیشترین

تصویر ۶. نمودار تعیین ارتفاع مجاز ساختمان نوساز در مجاورت آثار ملی ثبت‌شده دارای بام شیبدار. (بازترسیم بر اساس: ضوابط ارتفاعی حریم بناهای ثبت‌شده در فهرست آثار ملی در محدوده املاک مجاور عرصه آثار (ضوابط عمومی)، ۱۳۹۹، ۴). مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۸. تباین چشمگیر در نمای خصوصی و عمومی خانه کیاموسوی در لاهیجان. نمای متصل به معبر عمومی (تصویر سمت راست) فاقد هرگونه تزیینات است، در حالی که نمای خصوصی (تصویر سمت چپ) دارای تزیینات فراوان است. مأخذ: آرشینو نگارندگان.

تصویر ۷. راست: بخش بندی هفت قسمتی در نمای عمارت سردر تالار طویل. مأخذ: طالبی، ۱۳۸۸؛ چپ: بخش بندی سه قسمتی در خانه نصرت رحمانی. عکس: حسین ظریفی، ۱۴۰۲.

که در دوران قدیم در خصوص پیش روی دامنه بام همسایه‌ها در ملک یکدیگر به رسمیت شناخته می‌شد، پشتوانه حقوقی خود را از دست داده است. لذا به کارگیری این خصیصه در ساخت‌وساز امروز نیازمند برخی حمایت‌های حقوقی ویژه است.

• ایوان‌ها و بالکن‌ها

فضاهای نیمه‌باز در معماری خانه‌های قاجاری گیلان نقش مهمی بر عهده داشته‌اند. از بررسی نمونه‌ها می‌توان انواعی از الگوهای به کارگیری این فضاها را در نمای بیرونی ساختمان مشاهده کرد. بیشترین تنوع در به کارگیری فضاهای نیمه‌باز را می‌توان در حالتی مشاهده کرد که نمای ساختمان رو به حیاط خصوصی قرار گرفته و فضای نیمه‌باز مستقیماً به فضای عمومی شهر رو نمی‌کند (A1). فضای نیمه‌باز در قالب ایوان، تالار و بالکن، می‌توانست به صورت عمیق و یا باریک در نظر گرفته شود (پورا احمدی، ۱۳۹۹، ۱۵۵-۱۵۹)؛ این فضا ممکن بود فقط در یک وجه یا در چند وجه ساختمان، فقط در یک طبقه یا در چند طبقه ساختمان خانه احداث شود. با وجود دیوارهای بلند دور ملک، این فضاهای نیمه‌باز، بخشی از منظر شهری در بافت‌های تاریخی را شکل می‌دادند و لازم است در معماری میان‌افزا به الگوهای مرتبط با آنها توجه شود (تصاویر ۹ و ۱۰).

در حالتی که ساختمان خانه به صورت برساز است (A2 و A3)، کاربرد فضاهای نیمه‌باز در نمای رو به معبر عمومی به شکلی محدودتر از حالت قبل مشاهده می‌شود. این موضوع به درجه درونگرایی در خانه مورد نظر مرتبط است. از بین خانه‌های مورد مطالعه، در ۲۰ درصد از خانه‌های برساز، فضاهای نیمه‌باز در طبقه فوقانی به صورت بالکن باز یا محصور روی معبر عمومی مشاهده شد. در صورتی که ساختمان خانه به صورت دوبر باشد، این امکان وجود دارد که فضای نیمه‌باز به صورت پیوسته در دو ضلع ساختمان امتداد پیدا کند. تزیینات بومی مورد استفاده در احداث فضاهای نیمه‌باز، از قبیل نرده‌های دارای طرح‌های متنوع که با تخته‌های ابزار خورده ساخته می‌شدند، یکی از ویژگی‌های هویت‌بخش مهم این فضاها محسوب می‌شوند (تصویر ۱۱).

• دروازه‌ها

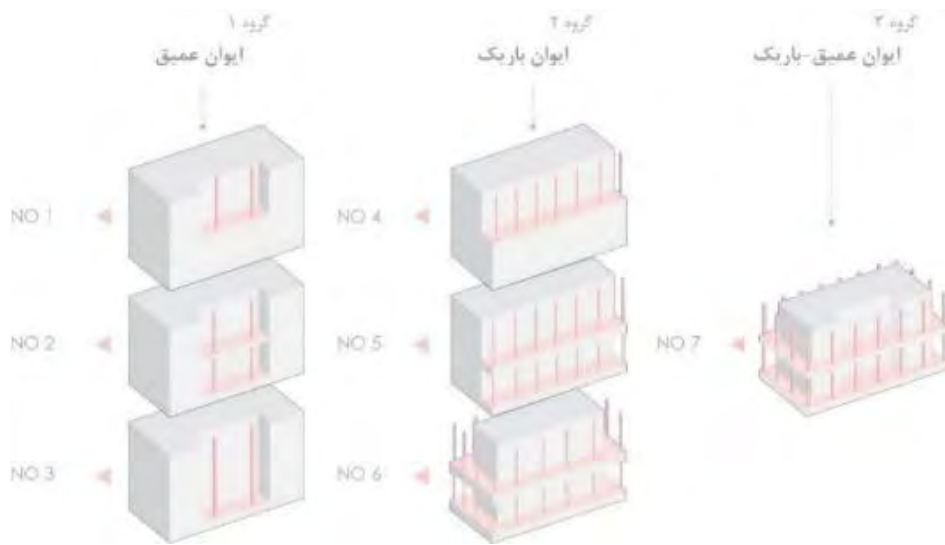
در خانه‌های قاجاری گیلان، دروازه‌ها معمولاً یکی از عناصری بوده‌اند که بر خلاف سایر جداره‌های خارجی ساختمان، در

درونگرایی در معماری قاجاری ایران به طور کلی و نوع خاصی از درونگرایی حاکم بر معماری شهری استان گیلان ارتباط پیدا می‌کند (بنگرید به پورا احمدی، ۱۳۹۹). سطح اختصاص یافته به بازشوها در طبقه همکف، کمتر از سطح اختصاص یافته به آنها در طبقه یا طبقات فوقانی بوده است. رایج‌ترین شکل بازشوها، مستطیل ایستاده بوده است. سایر شکل‌ها از قبیل مربع و مستطیل خوابیده کاربرد بسیار کمتری داشته‌اند. مصالح اصلی مورد استفاده در ساخت بازشوها چوب بوده که بسته به نوع بازشو می‌توانسته دارای سطوح شیشه‌ای با شیشه ساده یا رنگی باشد.

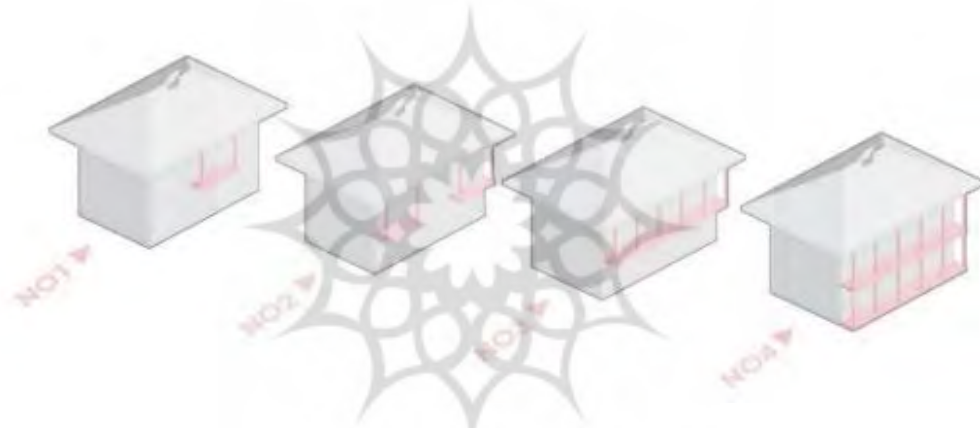
• بام

بررسی نمونه‌ها به وضوح حاکی از آن است که بام شیبدار (غالباً چهارشیبه) سفال‌پوش با لبه‌های پیش‌آمده را می‌توان یکی از مهم‌ترین خصوصیات هویت‌بخش در معماری خانه‌های قاجاری شهری استان گیلان دانست. میزان پیش‌آمدگی بام یا به اصطلاح محلی، بلندی «دامنه»، تابع عوامل اقلیمی محل و شرایط خاص ساختمان در موقعیت مورد نظر بوده است. دامنه بام‌ها معمولاً محلی برای هنرنمایی نجاران بومی و به کارگیری تیرهای چوبی طرفی است که «شیرسر» یا به اصطلاح محلی «سرشیر» نامیده می‌شوند. این عناصر چوبی می‌توانند به صورت یک‌پشته، دوپشته یا سه‌پشته باشند و در مواردی مزین به نقاشی هستند. آبچکان تزیینی در پیشانی دامنه یکی از جزئیات قابل مشاهده در تعدادی از نمونه‌های مورد مطالعه بوده است. از دیگر عناصر مرتبط با بام خانه‌ها، دریچه دسترسی به پشت بام بوده است که در زبان گیلکی «لوجنک» یا «لیجانک» نامیده می‌شود. این عنصر معمولاً در مرکز تقارن نما و در خط الرأس بام مکان‌یابی می‌شده است. دودکش بخاری و شومینه نیز از دیگر عناصری است که در طراحی بام در معماری قاجاری این استان قابل مشاهده است و عموماً با مصالح آجری و با مقطع مربعی و به صورت سفال‌پوش ساخته می‌شده است.

در معماری قاجاری گیلان، تخلیه بارش‌های جوی از سطح بام به صورت شراهی صورت می‌گرفته که امروزه ممکن است باعث برخی مشکلات شود. از دیگر چالش‌های طراحی بام چهارشیبه سفال‌پوش در بافت تاریخی آن است که امروزه حق ارتفاعی

تصویر ۹. الگوهای قرارگیری ایوان/تالار در ساختمان خانه (A1). مأخذ: نگارندگان.

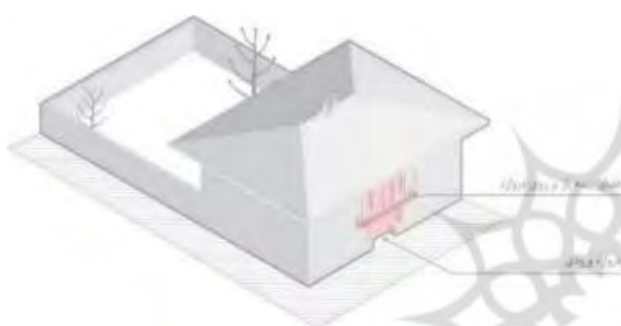
تصویر ۱۰. برخی الگوهای قرارگیری بالکن نسبت به نمای اصلی ساختمان خانه. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۱۱. انواعی از احداث بالکن در نمای عمومی خانه. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۱۲. راست: سردر خانه راسنگوی حقی در لاهیجان به صورت مجزا و در حصار محوطه مکان یابی شده است. چپ: سردر عمارت دریابییگی در لنگرود مستقیماً به ساختمان خانه راه دارد. مأخذ: آرشینو نگارندگان.

تصویر ۱۳. ترکیب دروازه ورودی و بالکن در نمای عمومی ساختمان یکی از الگوهای متداول در معماری قاجاری شهری گیلان بوده است. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۱۴. نمونه‌ای از طیف رنگی متداول در نمای عمومی خانه‌های مورد مطالعه. مأخذ: نگارندگان.

ارزشمند استان شناسایی و دسته‌بندی شوند که در این زمینه هشت عنوان شناسایی شد. پس از بررسی و تعیین رویکردهای قابل قبول در قبال عناصر و کیفیت‌های هویت‌بخش در سنت نامسازی ابنیه مورد نظر، مجموعه‌ای از توصیه‌ها و الزامات طراحی نما به شرح جدول ۱ تدوین می‌شود. مطالب بخش پیشین مقاله می‌تواند به عنوان منبعی برای توضیح و تشریح احکام ذیل مورد ارجاع و استفاده قرار گیرد. این پژوهش با راهبرد استدلال منطقی ادعا می‌کند که رعایت توصیه‌ها و الزامات فوق می‌تواند در قالب رویکردهای اول تا سوم سمس، منجر به ایجاد سازگاری بصری بین نمای

تزیین آنها مضایقه صورت نمی‌گرفت و تلاش می‌شد تا حد امکان از لحاظ بصری زیبا و غنی باشند. این امر را می‌توان به سنت مهمان‌دوستی در فرهنگ ایران و به طور خاص استان گیلان نسبت داد (پوراحمدی، ۱۳۹۹، ۱۰۶). با توجه به شرایط زمین و پروژه ممکن بود دروازه ورود به ملک مستقیماً در ساختمان خانه استقرار پیدا کند یا به صورت مجزا و در دیوار محوطه احداث شود. در دروازه‌هایی که مستقیماً به ساختمان خانه متصل می‌شده‌اند، ممکن بود موقعیت دروازه با احداث بالکن یا نصب بازشوهایی در طبقه فوقانی روی موقعیت دروازه، مورد تأکید قرار گیرد (تصاویر ۱۲ و ۱۳).

• مصالح و رنگ‌بندی و تزیینات

مصالح مصرفی رایج در نمای خانه‌های قاجاری شامل آجر، چوب، گچ یا ترکیب گچ و آهک، و سفال است. استفاده از کاشی الوان و نقاشی نیز برای تزیینات نما رواج داشته است. در نمای این ابنیه استفاده از خشت یا پوشش کاهگل نیز در موارد معدودی مشاهده می‌شود. طیف رنگی قابل مشاهده در نمای خانه‌های قاجاری شهری گیلان معمولاً محدود به رنگ اصلی این مصالح ساختمانی بوده، ولی امکان استفاده از رنگ‌های نقاشی دیگر هم وجود داشته است (تصویر ۱۴).

• دیوار محوطه

دیوار محوطه در خانه‌های مورد مطالعه عموماً با آجر ساخته شده‌اند. اما امکان ساخت این دیوارها با مصالح ارزان‌تر از قبیل ترکیب آجر و خشت و چینه هم وجود داشته است. ارتفاع دیوارها تابع عوامل مختلفی از قبیل جایگاه و تمول مالی صاحب خانه، مسائل امنیتی، اقلیمی و محرمیت بوده است و تنوعی از ارتفاع‌های مختلف در حصار خانه‌های مورد مطالعه مشاهده می‌شود. پوشش سفالی روی دیوارها علاوه بر حفاظت از دیوار در مقابل بارش‌های جوی، محلی برای رویش گیاهان خودرو و گلهای فصلی (به خصوص زنبق) بوده است که جلوه خاصی به این دیوارها می‌بخشیده است. جداره بیرونی دیوار محوطه معمولاً بدون تزیین کار می‌شده است. تزیین آجری محدود به شکل دالبر یا دسته مشعلی در رأس دیوارها از موارد معدود تزیین در این دیوارها محسوب می‌شود (تصویر ۱۵). به جز این، در موارد اندکی نمونه‌هایی از تاقنماهای تزیینی و گل‌اندازی آجری در جداره بیرونی این دیوارها مشاهده می‌شود. دیوار محوطه در محل تقاطع دو معبر معمولاً دارای پخی بوده است که در ابعاد و شکل‌های متنوعی اجرا می‌شده است.

نتیجه‌گیری

جهت پاسخ‌گویی به پرسش پژوهش، در ابتدا تلاش شد تا خصوصیات هویت‌بخش در نامسازی خانه‌های قاجاری

تصویر ۱۵. نمونه‌هایی از دیوار محوطه که در سمت معبر عمومی فاقد تزیینات قابل توجه می‌باشند. راست: خانه واعظ قائمی در لاهیجان، چپ: خانه‌ای در لنگرود. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

جدول ۱. چکیده‌ای از توصیه‌ها و الزامات طراحی نما برای ابنیه نوساز واقع در حریم خانه‌های قاجاری ارزشمند شهری استان گیلان. مأخذ: نگارندگان.

توصیه‌ها و الزامات طراحی نما برای ابنیه نوساز واقع در حریم خانه‌های قاجاری ارزشمند شهری استان گیلان

۱. ارتفاع

۱-۱. ارتفاع بنای نوساز از ارتفاع بنای تاریخی مجاور بیشتر نباشد.

۲. ترکیب‌بندی بصری کلی

۲-۱. در صورتی که نمای اصلی ساختمان از معبر عمومی دیده می‌شود، ترکیب‌بندی کلی نمای اصلی با تبعیت از الگوی بخش‌بندی قاجاری (یک بخشی، دو بخشی و ...) توصیه می‌شود.

۳. بازشوها

۳-۱. در نماهای جانبی متصل به معبر، حد درونگرایی بنای نوساز، متناسب با میزان درونگرایی ابنیه تاریخی مجاور، تعیین شود؛ به نحوی که میزان درونگرایی بنای نوساز از میزان درونگرایی ابنیه تاریخی مجاور بیشتر نباشد.
۳-۲. بازشوهای مورد استفاده در نمای خارجی ابنیه باید از نظر بصری هماهنگ با بازشوهای مورد استفاده در معماری تاریخی مجاور باشند.
۳-۳. رعایت نظام درجه‌بندی اهمیت بازشوها در طراحی و جانمایی بازشوها الزامی است (کاربرد نفیس‌ترین بازشوها برای مهم‌ترین فضاها).
۳-۴. در ابنیه نوساز چندطبقه، سطح اختصاص یافته به بازشوها در طبقه همکف، کمتر از طبقات بالایی باشد.

۴. بام

۴-۱. طراحی بام به صورت مسطح یا دارای فرم‌های غیربومی در حریم خانه‌های ارزشمند قاجاری ممنوع است.
۴-۲. طراحی بام شیبدار به صورت چهارشیبه سفالیوش، با دامنه پیش‌آمده توصیه می‌شود.
۴-۳. به‌کارگیری عناصر محلی طراحی بام شامل لوجنگ، شیرسر، دودکش، ایچکان توصیه می‌شود.

۵. فضاهای نیمه‌باز (ایوان، تالار و بالکن)

۵-۱. به‌کارگیری فضاهای نیمه‌باز در نمای اصلی ساختمان مطابق با الگوهای محلی مجاز است.
۵-۲. در نماهای جانبی یا پشتی متصل به معبر عمومی، به‌کارگیری فضاهای نیمه‌باز مطابق با الگوهای محلی، مشروط به رعایت ضوابط مربوط به معابر عمومی، مجاز است.
۵-۳. در صورتی که دروازه ورودی مستقیماً به ساختمان متصل است، طراحی فضای نیمه‌باز روی دروازه مطابق با الگوهای محلی توصیه می‌شود.
۵-۴. در طراحی فضاهای نیمه‌باز به‌کارگیری عناصر و جزئیات ساختمانی بومی (از قبیل شیرسر، نرده، ستون و سرستون چوبی و ...) در هماهنگی با ابنیه تاریخی مجاور توصیه می‌شود.

۶. دروازه‌ها

۶-۱. در طراحی دروازه ورودی به ملک، به‌کارگیری الگوهای سنتی طراحی دروازه (کتیبه، پیرنشین، بام شیبدار و ...) توصیه می‌شود.
۶-۲. به‌کارگیری مصالح و جزئیات ساختمانی سنتی یا مشابه سنتی در ساخت دروازه توصیه می‌شود.

۷. مصالح، رنگ‌بندی و تزیینات

۷-۱. رنگ‌بندی نمای ساختمان در هماهنگی با ابنیه تاریخی مجاور الزامی است.
۷-۲. استفاده از تزیینات بومی در نمای رو به معبر ساختمان خانه توصیه می‌شود.
۷-۳. استفاده از مصالح ساختمانی مشابه نمونه‌های تاریخی در نماهای بیرونی ابنیه میان‌افزا الزامی است.

۸. دیوار محوطه

۸-۱. ارتفاع دیوار محوطه در هماهنگی با ابنیه تاریخی مجاور تعیین می‌شود و نباید از ارتفاع این ابنیه یا دیوار محوطه آنها بلندتر باشد.
۸-۲. به‌کارگیری عناصر بومی دیوارسازی از قبیل سرپوش سفالی، آجرچینی دالبری، دسته‌مشعلی و مانند آنها در رأس دیوار توصیه می‌شود.

فهرست منابع

- پوراحمدی، مجتبی. (۱۳۹۹). معماری خانه‌های قاجاری لاهیجان و نظام کنترل ساختمانی مرتبط با آن. رشت: دانشگاه گیلان.
- پوراحمدی، مجتبی. (۱۳۹۸). بازتعریف ضوابط شهرسازی استقرار بنا با رویکرد حفاظت از بافت‌های تاریخی شهرها (نمونه موردی شهر لاهیجان). دانش شهرسازی، ۳(۲)، ۶۵-۸۲.
- پورجوادی اصل، باقر و بیستی، حامد. (۱۴۰۱). رهیافت‌هایی از نمای خانه‌های تاریخی جهت به کارگیری در نمای ساختمان‌های نوساز (نمونه موردی: خانه‌های تاریخی تبریز). باغ نظر، ۱۹(۱۰۷)، ۸۵-۹۸.
- شورای بافت تاریخی کشور. (۱۳۸۹). ضوابط حفاظت از بافت‌های تاریخی کشور. تهران: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.
- ضوابط ارتفاعی حریم بناهای ثبت شده در فهرست آثار ملی در محدودهٔ املاک مجاور عرصه آثار (ضوابط عمومی). (۱۳۹۹). وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی. تاریخ دسترسی: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰. قابل دسترس در: <https://tehran.mcth.ir/> معاونت-میراث-فرهنگی / آیین-نامه-دستورالعمل-و-شیوه-نامه-های-میراث-فرهنگی
- طالبی، فرامرز. (۱۳۸۸). گیلان قدیم: عکس‌هایی از گیلان عصر قاجار مجموعه آلبوم‌خانهٔ کاخ گلستان. رشت: فرهنگ ایلیا.
- قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور. (۱۳۶۷). تاریخ دسترسی: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰. قابل دسترس در: <https://law/fa/ir.majlis.rc/> 91528/show
- قره بیگلو، مینو؛ نژادابراهیمی، احد و اردبیلچی، ایلقار. (۱۳۹۸). معماری میان‌افزا؛ رویکردی میان رشته‌ای برای طراحی در بافت تاریخی؛ نمونه موردی: مجموعه تجاری مشروطه در بافت تاریخی بازار تبریز. باغ نظر، ۱۶(۷۶)، ۵۷-۶۸.
- کارگروه مطالعات بافت تاریخی. (۱۳۹۶). الزامات راهبردها و چارچوب‌های کلی حفاظت و احیاء بافت‌های تاریخی کشور: ضابطهٔ ملاک عمل در محدودهٔ بافت تاریخی ارزشمند ابلاغ‌شده توسط سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری. نشریه ۱۰۲ کارگروه مطالعات بافت تاریخی. دفتر حفظ و احیاء بناها، بافت‌ها و محوطه‌های تاریخی.
- معاونت شهرسازی و معماری کلانشهر تبریز. (۱۳۹۶). دستورالعمل طراحی کنترل و اجرای نماهای شهر تبریز. شهرداری کلانشهر تبریز.
- مهندسین مشاور مازند طرح. (۱۳۹۴). طرح جامع ساری. ج. ۶: کلیهٔ ضوابط و مقررات ساختمانی و شهرسازی. اداره کل راه و شهرسازی استان مازندران.
- مهندسین مشاور نقش جهان-پارس. (۱۳۹۰). طرح بازنگری طرح تفصیلی شهر اصفهان: ضوابط و مقررات شهرسازی و ساختمانی. معاونت شهرسازی و معماری شهرداری اصفهان.
- مهندسین مشاور نقش جهان-پارس. (۱۳۹۶). طرح تفصیلی کاشان: ضوابط و مقررات شهرسازی و ساختمانی. معاونت شهرسازی و معماری شهرداری کاشان.
- نائینی، شکوفه سادات و سهیلی، جمال‌الدین. (۱۳۹۸). استراتژی ترجیحی طراحی بناهای میان‌افزا در بافت‌های تاریخی از دیدگاه متخصصان معماری، شهرسازی و مرمت. آرمانشهر، (۲۷)، ۱۱۱-۱۱۸.
- Ann Arbor Historic District Commission. (2012). *Ann Arbor*

ساختمان‌های نوساز با ابنیهٔ تاریخی مجاور شود. به آزمون گذاشتن این نتایج و احیاء اصلاح و ارتقاء آنها می‌تواند موضوع پژوهش‌های تجربی آتی قرار گیرد. همچنین، توجه به تأثیر مسائل و عوامل مداخله‌گر از قبیل نظام اداری-اجرایی مرتبط، مسائل اقتصادی، کمک به نوسازی بافت فرسوده و ... می‌تواند در پژوهش‌های آتی مورد بررسی قرار گیرند. در پایان، امید است با اقدام عاجل ادارهٔ کل میراث فرهنگی استان گیلان در خصوص ضابطه‌مندسازی ساخت‌وسازهای جدید در حریم آثار قاجاری ارزشمند شهرهای استان گیلان، شاهد بهبود وضعیت حفاظت از بافت‌های تاریخی ارزشمند این شهرها باشیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. به‌طور دقیق‌تر در بند ۱۲ از ماده ۳ اساسنامه مزبور به این نکته اشاره می‌کند.
۲. historic character
۳. compatibility
۴. contrast
۵. برای مثال، در دستورالعمل طراحی برای منطقهٔ تاریخی ساوانا بیان می‌شود که برای قضاوت‌کردن دربارهٔ این که یک ساختمان با زمینهٔ تاریخی خود سازگاری بصری دارد یا خیر، باید از لحاظ یازده عامل مشخص با بافت تاریخی اطراف خود سازگاری بصری داشته باشد (Chatham County-Savannah Metropolitan Planning Commission, 2011, 13-15).
۶. Character-defining features
۷. برای مثال، در راهنمای طراحی منطقهٔ تاریخی آن-آربور (آمریکا) انواع سبک‌های معماری رایج در این منطقهٔ تاریخی (شامل ۱۰ سبک معماری از جمله بازنده‌سازی یونانی، ایتالیایی، بازنده‌سازی رومانسک، ملکه آن، بازنده‌سازی مستعمراتی و ...) در ابتدا معرفی و خصوصیات هویت‌بخش آنها تشریح می‌شود (Ann Arbor Historic District Commission, 2012, chapter 1).
۸. و سپس در فصل مربوط به ساختمان‌های جدید، پس از اشاره به موضوعاتی مانند عقب‌نشینی، ارتفاع، فرم ساختمانی، شکل بام و ... بیان می‌دارد: «هنگامی که ساختمان جدید به گونه‌ای طراحی شود که به این ویژگی‌های آثار تاریخی اطراف ارجاع دهد و به آنها احترام بگذارد، سازگاری بصری حاصل می‌شود» (ibid., 2-7).
۹. Semes
۱۰. fake historic architecture
۱۱. design review
۱۲. aesthetic programming
۱۳. برای مثال، در ضوابط مربوط به بافت تاریخی در طرح تفصیلی شهر اصفهان آمده است: «طرح‌های معماری بناهای واقع در محدوده مصوب منطقه تاریخی شهر اصفهان و حریم‌های حفاظتی آنها بایستی هماهنگ با بناهای تاریخی بوده و مصالح مورد استفاده در نما ترجیحاً از کاهگل، آجر با بندکشی سفید، ترکیبی از آجر و مصالح هماهنگ استفاده گردد» (مهندسین مشاور نقش جهان-پارس، ۱۳۹۰، ۱۳۸). در ادامه در خصوص ابنیهٔ میان‌افزا بیان می‌شود که «بدنه‌ها و نمای کلیهٔ قطعات همجوار بنای تاریخی به هنگام نوسازی و یا بهسازی باید با مصالح ساختمان سنتی و در تناسب با معماری بناهای واجد ارزش تاریخی و معماری همجوار هماهنگ و اجرا گردند» (همان). این الزامات عیناً در مورد شهر کاشان نیز بیان شده‌اند (بنگرید به مهندسین مشاور نقش جهان-پارس، ۱۳۹۶، ۱۴۲). الزامات مشابهی را می‌توان در ضوابط مربوط به شهرسازی (مهندسین مشاور مازند طرح، ۱۳۹۴، ۵۰۸-۵۱۹) و تبریز (معاونت شهرسازی و معماری کلانشهر تبریز، ۱۳۹۶، ۸) مشاهده کرد.
۱۴. برای ملاحظه نمونه پژوهش مشابه داخلی از نظر روش شناسی، بنگرید به پورجوادی اصل و بیستی، ۱۴۰۱ و به عنوان برخی نمونه‌های خارجی بنگرید به Friedman, 2007 و Stratford-on-Avon District Council, 2002.

Historic District Design Guidelines. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.a2gov.org/departments/planning/historic-preservation/Documents/Historic%20District%20Commission/Historic%20District%20Program/Ann%20Arbor%20Design%20Guidelines%2012-13-12%20small.pdf>

- Chatham County-Savannah Metropolitan Planning Commission. (2011). *Design Manual for the Savannah Historic District*. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.thempc.org/docs/lit/hist/designmanual.pdf>
- English Heritage. (2008). *Conservation principles: Policies and guidance for the sustainable management of the historic environment*. London: English Heritage. Retrieved May 20, 2023, from: <https://historicengland.org.uk/images-books/publications/conservation-principles-sustainable-management-historic-environment/>
- EH & CABE (English Heritage & Commission for Architecture and the Built Environment). (2002). *Building in Context, New Development in Historic Areas*. London: HMSO.
- Friedman, A. (2007). A methodology for the preservation of the architectural heritage of Senneville, Quebec, Canada. *Journal of Urban Design*, 12(3), 359-373.
- Historic Scotland. (2010). *New design in historic settings*. Glasgow: The Scottish Government. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.historicenvironment.scot/archives-and-research/publications/publication/?publicationId=9b50b83c-1e60-4831-bc81-a60500ac5b29>
- Hover, W. & Morrison, B. (2012). *Preparing Design Guidelines for a Historic District*. Georgia Department of Natural Resources. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.dca.ga.gov/node/6715>
- Levi, D. J. (2005). Does history matter? Perceptions and attitudes toward fake historic architecture and historic preservation. *Journal of Architectural and Planning Research*, 22(2), 148-159.
- Nasar, J. L. (1994). Urban design aesthetics: The evaluative

qualities of building exteriors. *Environment and behavior*, 26(3), 377-401.

- Nelson, L. H., (1988). *Architectural Character: Identifying the Visual Aspects of Historic Buildings as an Aid to Preserving Their Character*. National Park Service. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.nps.gov/orgs/1739/upload/preservation-brief-17-architectural-character.pdf>
- NSW Heritage Office and RAI NSW Chapter (New South Wales Heritage Office and the Royal Australian Institute of Architects NSW Chapter). (2005). *Design in Context: Guidelines for Infill Development in the Historic Environment*. NSW Heritage Office. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.environment.nsw.gov.au/-/media/OEH/Corporate-Site/Documents/Heritage/design-in-context-guidelines-for-infill-development-historic-environment.pdf>
- Pour Ahmadi, M. & Dolatkah, N. (2020). Rethinking building footprint regulations towards conservation of historical urban fabrics: a case study of Rasht city. *Journal of Architectural Conservation*, 26(2), 129-149.
- Preservation Alliance for Greater Philadelphia. (2007). *Sense of place: Design guidelines for new construction in historic districts*. Retrieved May 20, 2023, from: http://www.preservationalliance.com/publications/SenseofPlace_final.pdf
- Semes, S. W. (2007). "Differentiated" and "Compatible": Four Strategies for Additions to Historic Settings. *Forum Journal*, 21(4), 14.
- Sotoudeh, H. & Abdullah, W. M. Z. W. (2013). Evaluation of fitness of design in urban historical context: From the perspectives of residents. *Frontiers of Architectural Research*, 2(1), 85-93.
- Stratford-on-Avon District Council. (2002). *Stratford-on-Avon District Design Guide*. Stratford-on-Avon District Council. Retrieved May 20, 2023, from: <https://www.stratford.gov.uk/doc/175516/name/stratford%20district%20design%20guide.pdf>

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله: پوراحمدی، مجتبی و هادی پور، تینا. (۱۴۰۲). توصیه‌های طراحی نما برای ابنیه نوساز واقع در حریم خانه‌های قاجاری ارزشمند شهری استان گیلان. *باغ نظر*، ۲۰(۱۲۹)، ۳۳-۴۴.

DOI:10.22034/BAGH.2023.404466.5407
URL:https://www.bagh-sj.com/article_187575.html

